

The Motif of "Hanging Man" in Popular and Official Culture and Literature

Sakineh Abbasi*¹, Mohammad Amir Mashhadi²

Abstract

One of the important signs that can be seen in the fundamental traditions of the world in the transition stage of a person to individuality is [passing through] a horizontal or vertical winding corridor (well/cave); a dark place full of fear and terror due to not being seen and unknown. Monsters, snakes and creatures of the underworld live in this place and can only be saved by fighting. Sometimes, in the depth of this scary place, there are obstacles that appear to be rewards or anything else pleasant, but the same object or situation, by creating suspense, is itself considered a test stage and sometimes an obstacle to victory. He will be a hero. In this article, the examples of suspension with the repeating pattern of "Hanging Man" in public and official literature of Iran and the world will be investigated. The result of the work shows that this image is rooted in the common essence of human attitude in facing life difficulties and according to the time and place of life and the type of human being, it

Received: 27/01/2024
Accepted: 03/05/2024

* Corresponding Author's E-mail:
s.abbasi31@lihu.usb.ac.ir

¹. * Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan. Iran.

<http://www.orcid.org/0009-0003-4719-5669>

². Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan. Iran.

<http://www.orcid.org/0000-0001-6591-3589>

is powerful in literature, culture and religion, art, politics and economy. It has continued its life. This image, influenced by the experience of disaster, which is the function of the human mind, and despite the cultural evolution of the human species, has not been removed from his mind, and was first reflected in the form of materialistic myths and rituals, and in modern times, by entering formal or general literary types, it has found a different function and created special literary types.

Keywords: Evolutionary criticism; hanging man image; popular literature; official literature; well; cave.

Introduction

Antiarne and Stith Thompson have mentioned the types of classes in which this theme exists under "hanging man" in the culture of motifs. Among the internal researches, most of the above-mentioned images have been examined based on the introduction of *Kelileh and Demneh*, known as the chapter of the doctor's book. Bagheri has investigated the connection of this image with Indian culture and Buddhism. Zulfaqari describes and categorizes the types of wells in mystical, epic, religious and fairy-tale literature. Kezazi paid attention to the content link of this image with Jainism in India.

Objectives, questions, and assumptions

The main goal of this research is the comparative study of this image in the popular and official literary types of the East and the West and the function of each. Therefore, in order to prove the nature of this image and outline its structure and image in the official and public literature of the East and the West, the following questions will be answered:

1. What are the examples of this image in popular and formal literature?

2. Considering the structure of the image of the "Hanging Man" according to its function in the text, what literary types has it formed and what symbols does it have?
3. What is the link of this image with the human mind?

"Hanging Man" is one of the recurring images in world culture and literature (religion, myth, literature, art, economy, and politics). Examples of this well-known image have been recreated in popular narrative formats such as parables, proverbs, and official narrative formats such as novels and animations. This allegory is "an individual fleeing from a difficult situation (animate/inanimate) and taking refuge in a more difficult situation."

In popular literature, the themes related to the "message-macro structure of renewal or individuality", in the third stage of transition and passing through difficult and difficult tests, is related to the terrible places of the underworld with special inhabitants. It also involves various risks such as metamorphosis, death, forced relationships (marriage), wandering and going astray and finally falling. It is placed in the category of "suspension or hanging" (Abbasi, 2018, p. 410). This foundation is known in the classification of Arene Thompson's global story type with at least 47 types (Arene and Thompson, 2021, V1/p. 263) and in its romances widely used in the world.

The features seen in these images create a special literary type. In the heavenly examples, which is specific to popular short and long stories (common romances), the main character passes this test safely. This path is straight and the test is full of bottlenecks. After crossing the winding path, the hero returns to the straight path and reaches his goal. But in infernal images, the image is infernal and the central person remains trapped. The subject and descriptive action of the central person in such a narrative recreates the error and destruction

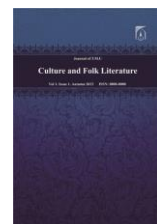
with the snake "Ouroboros" (a snake that bit its own tail) (Also seen to Frye, 1998, p. 219).

From the point of view of neurobiology, the tree-dwelling or cave-dwelling hunter is always afraid of danger (destruction or organ failure). He hides in the tree or among the caves and tunnels; but he has the feeling of "suspension" close to death and danger and reflects his inner pains in "sleep" or "awakening" with a tool (painting on the door and wall of caves/telling stories). This visual or auditory structure is mixed with the attraction of all kinds of human emotions (eliminations) (Gatshall, 2015, p. 91). One of these images is "Hanging Man" which recreates the basis of his loneliness and fear.

The strange repetition of the narratives of the hanging man in different times and places, as well as in literary, cultural and religious aspects, is a reflection of simulation and brain processing of the dangers that are always close to the existence of a person who, from the beginning of his life on earth, has led to death and annihilation. The image and notion of "hanging" in human dreams, as a secondary platform of virtual simulation, with the help of strong emotional waves, especially "anger" and "fear", force a person to fight with imaginary attackers, or run away.

Conclusion

The motif of "Hanging Man" can be traced in the world's popular and official literature from the oldest mythological periods to the modern era, and according to the individual or social function, different literary types have been created and recreated. The infrastructure of "descent" in this narrative is taken from myth to modern forms. As a result, the mythical aspect has given way to the person's obedience to his imperfect thought and has led to his downfall to the point of death. In the "ideal" symbolism of this image, the world built for the central person is a place where gods and goddesses reside and stand in his

way as "helpers" and prevent him from falling. However, in "real" symbolism, the world created for a person is represented in a way that has filled the person's whole life with captivity and distress. "Repetition of experience" happens in sleep and wakefulness, through the literary and artistic reconstruction of "disaster", with the tools of literary narratives such as myth, story, legend, romance, allegory, proverb, story, virtual or non-narrative reality such as ritual. The customs in human thought in three mental areas (child's mind, inexperienced adult's mind (primary human), and inner child) indicate the slowness of "biological evolution" compared to "cultural evolution" of human kind.

References

- Abbasi, S. (2018). *A storehouse of long Persian folk tales (general romance)*. Roozger Nou Publications.
- Frye, N. (1998). *critical analysis* (translated into Farsi by Saleh Hosseini). Nilufar Publications.
- Gatshall, J. (2015). *Storytelling animal (how does a story make us human)* (translated into Farsi by A. Mokhber). Central publishing house.
- Thompson, S. (2020). *Motif index of folk literature (a classification of narrative element in foil tales, ballads, fabliaux. Jest books and local legend)*. Indiana University Press.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۲، شماره ۵۷، مرداد و شهریور ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی

سکینه عباسی^{۱*}، محمدا میر مشهدی^۲

(دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۷ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۴)

چکیده

یکی از نشانه‌های مهمی که در مرحله گذار فرد برای رسیدن به فردیت، در روایات بنیادین جهان دیده می‌شود، عبور از راهرو پیچ‌درپیچ افقی یا عمودی (چاه/غار) است؛ تاریک‌جایی که به سبب دیده نشدن و ناشناختگی پر از ترس و وحشت است؛ هیولاهای مارها و موجودات جهان زیرین در این مکان مسکن دارند و تنها با جنگیدن می‌توان از آن‌ها رست. گاه در عمق و بن این مکان ترسناک، موانعی قرار دارد که به ظاهر، پاداش یا هر چیز خوشایند دیگری است، اما همان شیء یا موقعیت با ایجاد تعلیق، خود مرحله‌ای از آزمون محسوب می‌شود و گاه مانعی از پیروزی قهرمان خواهد بود. در این مقاله کوشش شده به روش توصیفی - تحلیلی، مصادیق تعلیق با الگوی تکرارشونده «مرد آویزان» در ادب عامه و رسمی ایران و جهان،

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران (نویسنده مسئول)

*s.abbasi31@lihu.usb.ac.ir

<http://www.orcid.org/0009-0003-4719-5669>

۲. استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

<http://www.orcid.org/0000-0001-6591-3589>

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY - NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

بررسی شود. حاصل کار نشان می‌دهد این تصویر در ذات مشترک نگرش انسان در مواجهه با دشواری‌های زیستی ریشه دارد و با توجه به زمان و مکان زیست و نوع انسان، با قدرت در ادبیات، فرهنگ و دین، هنر، سیاست و اقتصاد به حیات خود ادامه داده است. این تصویر، متأثر از تجربه‌اندوزی از فاجعه بوده که کارکرد ذهن انسان است و به رغم تکامل فرهنگی نوع انسان، از ذهن وی حذف نشده و ابتدا در قالب بن‌مایه در اساطیر و آیین‌های مادی بازتاب یافته و در دوران نوتر، با ورود به انواع ادبی رسمی و یا عامه، کارکردی متفاوت یافته و مورد انواع ادبی خاصی شده است.

واژه‌های کلیدی: نقد عصب - زیست‌شناسی، تصویر مرد آویزان، ادبیات عامه، ادبیات

رسمی، چاه، غار.

۱. مقدمه

«خطر و مواجهه با آن» و حاصل دوسویه آن یعنی «مرگ و نیستی و یا نقص عضو» یا «رستگاری»، یکی از دغدغه‌های مهم انسان بوده که بازتاب ذهنی و عینی آن در اشکال متعدد، در درون انسان (خیال، خواب و رؤیا) و البته بروز آن در عینیت (ادبیات و هنر)، از آغازین روزهای زندگی بشر در این جهان خاکی وجود داشته و لذا بررسی ماهیتی آن نیازمند انواع مطالعات در حوزه‌های زیست‌شناسی، مردم‌شناسی، روان‌شناسی، زبان‌شناسی، باستان‌شناسی، ادبیات، هنر، فلسفه و دانش‌های دیگر است. در این مسیر دامنه خطرات برای انسان از زمین (و اجزای آن شامل مکان‌ها و موقعیت‌ها و موجودات آن)، زیر زمین (و عناصر و موجودات آن) و آسمان (و پدیده‌های آن) گسترده بوده و انسان به تناسب هر یک، برای خود راهی جسته است. ردپای این کشاکش، در فرهنگ و ادبیات اقوام و ملل جهان، در اشکال مختلف باقی مانده است.

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

در بررسی و شناخت وجوه ذهنی (اسطوره) و عینی (آیین مادی) انسان ابتدایی و اندیشه انسان میانی (هنر و ادبیات تعلیمی و سپس غنایی) و البته انسان خودآگاه (هنر و ادبیات مدرن)، هیچ مسئله‌ای مهم‌تر از قدمت ورود مفاهیم و سازه‌ها به فراورده‌های روایی نیست. «نشانه‌های خاموش» موجود در تصاویر باقی‌مانده بر دیوار غارها و در ادوار نوتر، در و دیوار کاخ‌ها و مکان‌های باستانی و تاریخی از یک سو و «نشانه‌های گویا»ی موجود در اساطیر و قصه‌ها و انواع روایی از سوی دیگر، همواره ذهن اندیشمندان را به خود مشغول داشته است تا راه به جایی برسد. در این مورد، سه عامل مهم در اشتراک نشانه‌های ذهنی بشر مؤثر دانسته شده است: ساختار مشترک ذهن بشر، گذار انسان‌ها در طول تاریخ از تجارب مشترک، کوچ و گردش اختیاری (فرهنگی) و یا اجباری (سیاسی، اقتصادی و دینی). این تصاویر در بستر روایات شفاهی و کتبی است که بررسی آن‌ها راه را برای پژوهش‌های میان فرهنگی و تطبیقی گشوده است (Broner, 2007, p. 114).

در فرهنگ، هنر و ادبیات جهان نموده‌های مشترک متعددی دیده می‌شود که پژوهشگران را واداشته، از یک عنوان مشترک برای نامیدن آن‌ها استفاده کنند. تکرار این نمودها در قالب‌های مختلف قومی یا جهانی، سبب مطالعات تطبیقی آن‌ها از اواخر قرن ۱۹ م به بعد (۱۹۱۰-۱۹۳۳م) شده و سبب برگزیدن عناوین «بن‌مایه»^۱ و «کهن‌الگو»^۲ برای این طرح‌های مشترک شده است.

«بن‌مایه عنصری ساختاری - معنایی از نوع کنش‌ها، اشخاص، حوادث، مفاهیم، مضامین، اشیا، نمادها و نشانه‌ها در روایات است که بر اثر تکرار و برجستگی به عنصری تیپیک و نمونه‌وار تبدیل شده است» (پارسانسب، ۱۳۸۸، ص. ۲۲). کارکردهای روایی، معنایی و القایی این عناصر در متن، متفاوت است و اغلب در یک یا چند

روایت هم‌زمان یا ناهم‌زمان، یا در میان یک قوم و اقوام متعدد و گاه در الگوهای خاص روایی بازتاب می‌یابند (مقدادی، ۱۳۷۸، ص. ۲۸۱؛ داد، ۱۳۸۵، ص. ۸۵).

یکی از بن‌مایه‌های پرتکرار در ادب شرق و غرب و در انواع ادب رسمی و عامه، «مرد آویزان» است که با توجه به حضور در انواع ادبی خاص، کارکردی متفاوت یافته است. ردپای این بن‌مایه، در ادبیات شرق، در باورهای هندی و چینی و در ادب غرب، در اساطیر یونان قابل بررسی است. هدف اصلی این پژوهش مطالعه تطبیقی این تصویر در انواع ادبی عامه و رسمی شرق و غرب و کارکرد هر کدام است. از این رو، به‌منظور اثبات ماهیت این تصویر و ترسیم ساختار و سیمای آن در ادبیات رسمی و عامه شرق و غرب به پرسش‌های زیر پاسخ داده خواهد شد:

۱. مصادیق این تصویر در ادب عامه و رسمی چیست؟
۲. ساختار تصویر مرد آویزان با توجه به کارکرد در متن، چه انواع ادبی را شکل داده و دارای چه نمادهایی است؟
۳. پیوند این تصویر با ذهن انسان چیست؟

۲. پیشینه تحقیق

به‌طورخاص دربارهٔ تمثیل «مرد آویزان» پژوهش‌هایی در میان مطالعات ایرانی و غیرایرانی انجام شده است. آنتی‌آرنه و استیث تامپسون در فرهنگ بن‌مایه‌ها، ذیل «مرد آویخته، آویزان‌شده، آویزان‌شدن»، انواع طبقه‌هایی را که این مضمون در آن وجود دارد، ذکر کرده‌اند. (آرنه و تامپسون، ۲۰۲۰، ج ۱: ۶/ صص. ۳۶۲-۳۶۳). در میان پژوهش‌های داخلی اغلب تصویر مذکور را براساس مقدمهٔ کلیله و دمنه، معروف به باب برزویه طبیب، بررسی کرده‌اند. مه‌ری باقری در مقالهٔ «حکایت مرد آویزان در چاه» (پیشینهٔ یکی

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

از تمثیلات کلیله و دمنه» (۱۳۷۹) به بررسی پیوند این تصویر با فرهنگ هند و آیین بودایی پرداخته است. حسن ذوالفقاری در مقاله «چاهانه (سیری در چاه‌های معروف و اسطوره‌ای و بن‌مایه‌های داستانی چاه در ادب فارسی)» (۱۳۸۵) به توصیف و دسته‌بندی انواع چاه‌ها در ادبیات عرفانی، حماسی، دینی و قصه‌ای پرداخته است. میرجلال‌الدین کزازی در مقاله «برزویه طیب و آیین جین» (۱۳۸۸) به بررسی پیوند محتوایی این تصویر با آیین جین در هند توجه کرده است. طیبه گلستانی و نویسنده همکار در مقاله «بررسی پیشینه نمادین مرد در چاه» (۱۳۹۴) نیز به بررسی پیشینه هندی این تصویر پرداخته است. در پژوهش‌های مذکور، به ریشه دینی این تصویر در فرهنگ و ادبیات هند توجه شده است.

در پژوهش حاضر، پس از تبیین مبانی نظری تحقیق، مصادیق شرقی و غربی تصویر «مرد آویزان»، در پیوند با ادبیات، آیین‌های کهن و دین ارائه شده است. در ادامه، ابتدا تصویر انسان (مرد) آویزان، کارکرد و نوع آن در ساخت انواع ادب رسمی و عامه بررسی شده و در پایان از منظر نقد عصب - زیست‌شناسی به بررسی این تصویر در اندیشه انسانی پرداخته خواهد شد.

۳. مباحث نظری

در این پژوهش، پس از بررسی ساختار تصویر مرد آویزان و تأثیر آن در خلق انواع ادبی، از منظر «ضد نقد»، یعنی «نقد عصب - زیست‌شناسی» (نقد ادبی تکاملی)، به بررسی کنش ذهن انسان در پرداختن تصویر مذکور پرداخته شده است. یکی از نوترین نگرش‌های ادبی معاصر، «نقد تکاملی» یا «عصب - زیست‌شناختی» ادبیات است که با بهره‌گیری از داده‌های علوم تجربی و شناختی و همچنین روان‌شناسی تکاملی، توضیح و

تفسیری از هنر و ادبیات به دست می‌دهد. این نوع نگرش، ضد نقد و نظریه «برساخت‌گرا» (نقدهای فمینیستی، مارکسیستی و ...) است. در توضیحی بیشتر، دو نوع تصور در اندیشه انسان شکل می‌گیرد؛ کلاسیک و برساختی. در نوع اول یا همان کلاسیک، عینیت‌گرایی معطوف به سه چیز است: امور واقع، توجیه معرفتی و تبیین اخلاقی. در این صورت، جهان هم شامل اشیاست و هم نسبت میان اشیا و امور. از این رو، اشیا و پدیده‌ها مستقل از ذهن انسان و باورهای او وجود دارند. توجیه معرفتی برای باورها از طریق شواهد و قرائن، حقایقی مستقل از جامعه است و وابسته به ایدئولوژی یا بازی زبانی و یا برساخته فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نیست. در نهایت وجود باورهای خاص در انسان، براساس قرار گرفتن او در شرایط خاص و موقعیت‌های مشخص قابل بررسی است نه بر پایه باورهای ایدئولوژیک یا نیاز اجتماعی و سیاسی (بوگوسین به نقل از همدانی، ۱۳۹۸، ص. ۶۵).

دیدگاه مذکور در برابر نگرش اهالی نظر و نظریه قرار دارد. از این منظر، توجیه معرفتی و عقلانی امور واقع به شکل دیگری دریافت می‌شود: اولاً چیزی به نام حقایق جهان، مستقل از ذهن انسان و گفتمان برساخته او وجود ندارد. دیگر اینکه، چه شواهد و قرائنی سبب ایجاد توجیه معرفتی برای باورها می‌شوند، امری ایدئولوژیک وابسته به گفتمان است. نیز نظام باورهای انسانی با توجه به تاریخ، فرهنگ و ایدئولوژی و ساختارهای گفتمانی قابلیت تبیین دارند نه دسترسی شواهد و قرائن (همان، ص. ۲۳). در همین مسیر پیروان این نگرش تا حد امکان، مطالعات ادبی را به روش‌های علوم تجربی نزدیک کرده‌اند تا آثار ادبی را که فراورده ذهن انسان است، از این منظر مطالعه و بررسی کنند (گاتشال، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۲).

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

در پیوند با قصه و اجزای نمادین آن، در این نوع نقد عصب - زیست‌شناسان بر این باورند که هزاران سال پیش، هنگامی که ذهن انسان جوان بوده و تعداد انسان‌ها بر روی کرهٔ خاکی اندک، آن‌ها برای هم قصه می‌گفتند. امروزه که ذهن انسان تکامل‌یافته‌تر از پیش است، باز هم این روند، ادامه دارد. پیش از آنکه انسان‌ها تصویری از نوشتن داشته باشد، دور اجاق‌ها جمع می‌شدند و دربارهٔ عاشقان جوان، مردان نیرومند، قهرمانان ایثارگر و شکارچیان زیرک و رؤسای غمگین و پیرزنان خردمند و منشأ ماه و خورشید و ستارگان و آسمان و ابرها و ماهیت آفرینندگان آن‌ها و ارواح، قصه‌سازی می‌کرده‌اند. امروزه قصه‌ها از روی کاغذ ساخته و پرداخته می‌شود و یا آن را از پردهٔ سینما یا تصاویر فیلم و بازی‌های یارانه‌ای درمی‌یابد و باز هم مخاطب هیجان‌زده می‌شود. حتی زمانی که جسم انسان به خواب می‌رود، ذهن وی بیدار است و برای خود قصه می‌گوید؛ درحالی‌که جسم فرد در یک زمان و مکان ثابت است، ذهن او همواره در قلمروهای خیالی در حال گردش است. این بخش فولکلور یعنی «ساخت» قصه، که تکامل‌یافته‌ترین فعالیت و کنش مغز انسان است، به شدت درگیر یافته‌های زیست‌شناسی، روان‌شناسی و عصب‌شناسی است (Sloan Wilson, 2005, p. 54).

با اینکه درآمیختن دانش‌های معرفی شده با نظام آماری در برابر احساس، در نگاه اول با قصه‌شناسی مابین به نظر می‌رسد و وارد کردن عناصری محض به قلمرو قدسی است، اما علم می‌تواند به توضیح این مطلب کمک‌کند که چرا این داستان‌های مقدس، ذهن انسان را درگیر می‌سازد و به زندگی بی‌نظم آدمی ساختار روایی می‌بخشد.

علت علاقه‌مندی شدید انسان به قصه «لذت بردن» از آن است. منتقدان به پیروی از نظر چارلز رابرت داروین (۱۸۰۹-۱۸۸۲م)، براین باورند که قصه به مقولهٔ بازی آزاد هنر، در همهٔ صورت‌های آن برای عضلات ذهن انسان همان کاری را انجام می‌دهد که بازی جنگی برای عضلات بدن انسان (برایان بوید به نقل از گاتشال، ۱۳۹۵، ص. ۳۳).

از نظر نباید دور داشت که قصه‌ها، منابع کم‌هزینه‌ای برای اطلاعات و سبک تجربه است؛ بدون اینکه انسان بخواهد هزینه بالقوه کسب تجربه دست اول را بپردازد. آن‌ها لذت می‌بخشند تا از این رهگذر، اندرزهایشان را به انسان منتقل سازند. اما نظریه زیست - عصب‌شناسی چیزی فراتر از این‌ها را ثابت می‌کند. به باور این دیدگاه، اگر قصه صرفاً برای لذت بردن بود، تکامل مدت‌ها قبل، آن را به‌عنوان نوعی اتلاف انرژی حذف کرده بود. همگانی بودن قصه در جامعه بشری، شاهدهی محکم بر هدف‌مندی زیست‌شناختی قصه است.

با توجه به این رویکرد، آنچه در این پژوهش ارائه شده، بررسی تصویر ثابت «مرد/انسان آویزان» است که به‌صورت مشترک، در فرهنگ‌های مختلف جهانی از گذشته تا حال، در اندیشه خواص و عوام رسوب کرده است. در این پس از ارائه مصادیق تصویر مرد آویزان، براساس نقد ادبی مبتنی بر ساختار و معنا به تحلیل تصویر پرداخته شده و درنهایت، با رویکرد ضد نقد، یعنی نقد تکاملی جایگاه تصویر در ذهن انسان بررسی شده است.

۴. بحث و بررسی

در ادبیات رسمی هندی و فارسی، نمونه‌های متعددی از تمثیل «آویزان شدن فردی در چاه» شناخته شده است که قدیم‌ترین آن در باب برزویه طیب کلیله و دمنه (متأثر از ادب هندی) دیده می‌شود. به‌نظر می‌رسد همین تمثیل در آثار ادبی دوران بعد با اندکی دگرگونی تکرار شده است. در ادبیات رسمی جهان، نمونه‌هایی از این تمثیل یا شکل یونانی آن دیده می‌شود. به‌دلیل کاربرد این تصویر در ادبیات و دین و همچنین برخورد

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار
 هر کدام از این نهادها با تصویر مذکور، در شرق و غرب ازیکسو و در ادب رسمی و
 ادب عامه از سوی دیگر، پیش از بررسی ابتدا شواهد ارائه می‌شود:

۴-۱. شواهد تصویر مرد آویزان در ادبیات جهان

الف) ادب رسمی

در ادبیات رسمی ایران و جهان نمونه‌های متعددی از روایت مرد آویزان، در قالب
 تمثیل و داستان بلند کهن، اسطوره و آیین مادی دیده می‌شود. ادبیات ایران، هند و
 یونان مهم‌ترین بسترهای این روایت هستند. به منظور پاسداشت حجم پژوهش، شواهد
 در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول ۱: تصاویر مرد آویزان در ادب رسمی جهان

Table 1: Images of Hanging Man in official World Literature

<p>«تروفونیوس» و برادرش «آگامدوس» به دستور شاه «هوریئوس»، گنج‌خانه‌ای برای معبد دلفی بنا می‌کنند، اما نقبی به گنج‌خانه می‌زنند تا در زمان معین به آن دستبرد بزنند. هوریئوس آگاه می‌شود و با گستردن دام او، آگامدوس کشته می‌شود. تروفونیوس برای جلوگیری از شناخته شدن خود به دلیل شباهت، سر برادر را می‌برد و در حین فرار در نقب، در قعر زمین بلعیده می‌شود (شوالیه و گربران، ۱۳۸۵، ج. ۱۴، صص. ۳۳۶-۳۳۷).</p>	<p>اسطوره</p>	<p>۱</p>	<p>یونان</p>	
<p>پس از رخداد مذکور، در آیین تشرّف یونانی، نوآموزان برای استجابیت دعا، به دستور پیر معبد دلفی، باید با نردبانی به درون غار تروفونیوس نفوذ می‌کردند تا به سکوی منه‌موسونه^۳ برسند و دعا کنند و با شنیدن آوای ایزدبانوی مذکور، به معبد بازگردند. طریقه ورود، نشستن در سبده</p>	<p>آیین مادی</p>	<p>۲</p>	<p>ساختار کهن تصویر</p>	

<p>بود که با طنابی، به سرعت به عمق نقب می‌رسید. آن‌ها با در دست داشتن شان عسل، ماران مسیر را آرام می‌کردند تا به انتهای نقب برسند. دیرباوران شکاک، آوایی از ایزدبانو نمی‌شنیدند و تا ابد در دخمه می‌ماندند (همان‌جا).</p>			
<p>مردی خطاکار از دست نگهبانان شاه می‌گریخت، به ضرورت خود را در چاهی پنهان کرد و به شاخه‌های تاک آویزان در چاه آویخت. در عمق چاه، افعی دهان‌گشاده انتظار افتادش را می‌کشید. بر دیوار چاه نیز مارانی گزنده در هم می‌لولیدند. دو موش سیاه و سفید نیز دائماً در حال جویدن شاخه‌هاک تاک بودند. در این اثنا، کندوی عسلی را دید و مشغول آن شد (رجب‌زاده، ۱۳۷۴، ص. ۱۰۴).</p>	<p>بودایی</p>	<p>۳</p>	<p>هند</p>
<p>برهمنی در نیمه‌راه زندگانی، خود را در جنگلی هراسناک پر از حیوانات درنده یافت. به دنبال راه نجات به هر سویی می‌دوید، ناگاه در چاهی افتاد و در میانه شاخه‌های خشک آویزان در چاه گیر کرد. در این میان به عمق چاه نگریست، ازدهایی دهان‌گشاده را یافت و در لب چاه، فیلی سیاه شش‌سر و دوازده پا، که در انتظار او بودند. ناگاه کندوی عسلی را یافت که زنبورهای ترسناکی مشغول خوردن آن بودند. به نوعی به خوردن آن مشغول شد؛ در حالی که دو موش سیاه و سفید نیز دائماً شاخه‌های آویزان را می‌جویدند (الیاده، ۱۳۸۷، ج. ۴/ص. ۲۵۶).</p>	<p>آیین جین</p>	<p>۴</p>	
<p>روایت مرد آویزان در این اثر، همان روایت کلیله‌ودمنه است. تنها تفاوت در دو روایت آن است که در کلیله‌ودمنه، مردی از دست اشتری مست می‌گریزد، اما در بلوهر و بوداسف از پیش</p>	<p>بلوهر و بوداسف</p>	<p>۵</p>	

<p>پیلی خشمگین (بلوهر و بوذاسف به نقل از باقری، ۱۳۷۹، صص. ۹-۱۱).</p>			
<p>در دفتر اول مه‌بهارتا، از زبان برهمنی نقل می‌شود که مرتاضی مجرد به نام «جرتکار»، روزی بر دهانه چاهی رسید که دو کس در آن دست به بوته‌ای زده بودند و آویزان بودند. دو موش نیز دائماً بوته‌ها را می‌جویدند. از حال و روزشان پرسید. گفتند ما در دنیا تنها عبادت کرده‌ایم و پس از ورود به عالم دیگر در رنج و عذابیم. از هویت او پرسیدند و دانستند او جرتکار است. جرتکار از راه نجات ایشان پرسید، گفتند زنی بخواه تا تو را فرزندی حاصل شود، در این صورت ما از عذاب خواهیم رست (مه‌بهارات، ۱۳۸۵، ص. ۱۹).</p>	<p>مه‌بهارات</p>	<p>۶</p>	
<p>مردی از پیش شتری مست می‌گریزد و به ضرورت در چاهی آویزان می‌شود و خویشتن را از شاخه‌های آویزان در چاه می‌آویزد و پاهایش را در جایی قرار می‌دهد، چون نیک می‌نگرد هر دو پای خود را بر سر چهار مار می‌باید. چون نگاه به قعر چاه می‌اندازد، ازدهایی دهان‌گشاده را در آنجا مشاهده می‌کند که منتظر افتادن اوست. بر سر چاه نیز دو موش سیاه و سفید را می‌بیند که دائماً در حال جویدن شاخه‌ها هستند. ناگهان کندوی عسلی می‌یابد و بدون توجه به نیش زنبوران، شروع به چشیدن آن می‌کند و از خطرات غفلت می‌کند. چون شاخه‌ها از هم می‌گسلند، در کام ازدها می‌افتد (منشی، ۱۳۸۱، صص. ۵۶-۵۷).</p>	<p>کلیده‌ودمنه</p>	<p>۷</p>	<p>ایران</p>
<p>در ولایت شام، مرد نادانی از دست شتری مست می‌گریزد و به چاهی پناه می‌برد و به ضرورت خود را از بوته خار آویزان در چاه، می‌آویزد. پس</p>	<p>حدیقه‌الحقیقه</p>	<p>۸</p>	

از تحمل رنج فراوان درمی‌یابد پایش بر سر دو مار خفته است و دو موش سیاه و سفید نیز در حال جویدن ریشه‌های بوته خار هستند. ناگهان در گوشه بوته خار اندکی شیره گیاه خارشتر می‌یابد و با مشغول شدن به آن از خطرات غافل می‌شود (سنایی غزنوی، ۱۳۷۸، ص. ۴۰۹).				
تصویر مرد آویزان در این اثر، خلاصه‌ای از تمثیل کلیله و دمنه است (زیدری نسوی، ۱۳۷۰، ص. ۴۱).	نقشه‌المصدر	۹		
ملا احمد نراقی در <i>معراج السعاده</i> ، تمثیل زیدری نسوی را به کار برده است (نراقی، ۱۳۸۹، ج. ۲/ صص. ۲۶-۴۰).	معراج السعاده	۱۰		
محمود دولت‌آبادی در <i>رمان جای خالی سلوچ</i> نیز از این تصویر استفاده کرده است (دولت‌آبادی، ۱۴۰۲).	جای خالی سلوچ	۱۱	ایران	ساختار نو تصویر
«لئو تولستوی» در <i>پی‌رنگ‌پردازی رمان «اعتراف»</i> از شکل هندی تمثیل استفاده کرده است با این تفاوت که در آن مردی از دست گرگی می‌گریزد.	رمان اعتراف	۱۲	روسیه	

ب) ادب عامه جهان

در طبقه‌بندی بن‌مایه‌های جهانی آرنه - تامپسون، «مرد آویخته/ مرد آویزان/ آویزان بودن»^۴ با دست‌کم ۴۷ تیپ شناخته‌شده است (Arene & Thompson, 2020, vol.6/Pp. 362-363).

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

جدول ۲: فرم شرقی و غربی تصویر مرد آویزان

Table 2: Eastern and Western of Hanging Man Image

فرم غربی تصویر		فرم شرقی تصویر	
ادب رسمی	اسطوره و آیین	ادب رسمی	ادب عامه
از مضمون این تمثیل در برخی رمان‌های معاصر نظیر /اعتراف تولستوی استفاده شده است.	تروفونیوس به مجازات دزدی از گنج‌خانه و کشتن برادر، به قعر چاهی که خود کنده، می‌افتد و نابود می‌شود.	شخصیت «نوعی» به‌عنوان نماد انسان در این تاریخ‌جای، با غفلت تمام به سوی نابودی می‌رود.	شخص محوری با یاری راهنما و یاریگر، از خطرات متوالی عبور می‌کند و به هدف یا به مرحله بعدی آزمون می‌رسد.
	نوآموزان در مسیر تشریف، باید از آزمون هبوط و رسیدن به انتهای چاه تروفونیوس عبور کنند. در صورت بازگشت، انسانی به‌کمال رسیده‌اند؛ چنان‌چه بازنگردند، نابود می‌شوند.		

۲-۴. بررسی نوع ادبی تصویر مرد آویزان در ادبیات شرق و غرب

«مرد آویزان»، یکی از تصاویر تکرارشونده در فرهنگ و ادبیات جهان (دین، اسطوره، ادبیات، هنر و اقتصاد و سیاست) است. نمونه‌هایی از این تصویر شناخته‌شده، در قالب‌های روایی عامه همچون تمثیل، ضرب‌المثل و قالب‌های روایی رسمی همچون

رمان و انیمیشن بازآفرینی شده است. این تمثیل، عبارت است از «فرار فردی از موقعیتی دشوار (جاندار/غیرجاندار) و پناه بردن به موقعیتی دشوارتر».

الگوی «مرد آویزان» در قوانین ارزی جهان امروز، که در انتهای روندهای صعودی شکل گرفته و در تحلیل تکنیکال ارزهای دیجیتال، به عنوان هشدار در مورد تغییر جهت احتمالی روند عمل می‌کند و هشدار احتمالی برای افت قیمت را نشان می‌دهد، قابل توجه است.

در ادب عامه، «ضرب‌المثل از چاله درآمدن به چاه افتادن» یا «از مار به اژدها پناه بردن» و مانند آن و همچنین بن‌مایه‌های وابسته به «پیام - سازه کلان نوزایی و یا فردیت»، در مرحله سوم گذار و عبور از آزمون‌های سخت و دشوار که وابسته به مکان‌های هولناک جهان زیرین با ساکنان خاص است و همچنین خطرات گوناگونی همچون استحاله، مرگ، پیوندهای اجباری (ازدواج)، سرگردانی و گمراهی و درنهایت سقوط را به همراه دارد، در دسته «تعلیق یا آویزان بودن» قرار می‌گیرد و در قصه‌های کوتاه و بلند عامه قابل ردگیری است (عباسی، ۱۳۹۸، ص. ۴۱۰). نیز چنان‌که پیش‌تر آمد، این بن‌مایه در طبقه‌بندی تیپ قصه‌های جهانی آرنه تامپسون با دست‌کم ۴۷ گونه شناخته شده است و در رمانس‌های عامه و خاص جهان بسیار پرکاربرد است.

در فرهنگ دینی، یکی از انواع شناخته‌شده کشتن گناهکاران، به‌ویژه خروج‌کنندگان از ادیان، آویختن آن‌ها به دار است. از سوی دیگر انواع فشارها و تنگناهای جهان مادی و البته فرامادی از طریق «آویزان کردن» گناهکاران بوده و نمونه‌های فراوانی از آن را می‌توان در کتب ادیان مختلف یافت. در «ارداویراف‌نامه» بهرام پژدو (قرن ۷ق)، مجازات گناهکاران در جهان دیگر، از طریق آویزان شدن با عضوی (مو، دست، پا و ...) که افراد از طریق آن ارتکاب‌گناه کرده‌اند، ترسیم شده است (ژینیو، ۱۳۸۲، ص.

بن مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

۸۷). همچنین «اشتاویدوس / استاویدوس»^۵ در کیش زرتشتی، خدای به بندکشنده و آویزان‌کننده است (الیاده، ۱۳۹۱، ص. ۱۲۷). در اروپا انکار باورهای متداول دینی در جامعه، نوعی از به دارآویختن همراه با قطع عضو را به همراه داشته است. «جنگ با شیاطین» عنوان این نوع مجازات بوده است (فوکو، ۱۴۰۲، ص. ۷). همین نوع مجازات برای خروج‌کنندگان از دین، در ایران پیش از اسلام دیده می‌شود. مجازات مزدک و پیروانش (۵۲۹م)، بابک خرم‌دین (۲۲۳ق)، مجازات عارفانی همچون حسین بن منصور حلاج (۲۴۴-۳۰۹ق)، عین‌القضات همدانی (۴۹۲-۵۲۵ق) و شهاب‌الدین سهروردی معروف به «شیخ اشراق» (۵۴۹-۵۸۷ق) از این دسته است.

ساختار اصلی این تمثیل «هبوط / سقوط» به صورت زیر است:

- فردی از خطری می‌گریزد.

- به تنگ‌جایی افقی (چاه) یا عمودی (غار) پناه می‌برد.

- از بالا و پایین این تاریک‌جای، خطرات بیشتری او را تهدید می‌کند.

- به جای توجه به مشکل پیش‌آمده، فریفته اندکی دلخوشی می‌شود و به دام مرگ

می‌افتد (با راهنمایی پیری ابزار عبور از این مهلکه را می‌یابد و به مرحله بعد وارد

می‌شود).

زیرساخت «هبوط» در این روایت، از اسطوره به اشکال فروتر سیر کرده است؛

به‌بیانی دیگر، از شکل‌های مقدس دور شده و به شدت زمینی شده است و هر چه نوتر

شده، واقع‌گرایانه‌تر^۶ ترسیم شده است. در نتیجه، وجه اسطوره‌ای که در آن ایزدان در

قالب راهنما، شخص محوری را جهت عبور از این تنگنا راهنمایی کرده‌اند، جای خود

را به تبعیت شخص از اندیشه ناقص خویش داده و به سقوط او به کام مرگ منجر شده

است.

در نمادگرایی «بهشتی» این تصویر، دنیای ساخته شده برای شخص محوری، مکانی است که ایزدان و ایزدبانوان در آن سکنی دارند و به عنوان «یاریگر» در مسیر وی قرار می‌گیرند و مانع از هبوط او می‌شوند. حال آنکه، در نمادگرایی «دوزخی»، دنیای ساخته شده برای شخص به صورتی ممثل می‌شود که کابوس و درد و اسارت و پریشانی و مانند آن سراسر زندگی فرد را پرکرده و آرزو، در آن بی‌معنی است و کوشش فرد اغلب با فریفته شدن او مغلوب می‌شود (نیز ر.ک. فرای، ۱۳۷۷، ص. ۱۷۸).

وجوهی که در این تصاویر دوزخی یا بهشتی دیده می‌شود، نوع^۷ ادبی خاصی را می‌آفریند. در نمونه‌های بهشتی که خاص قصه‌های کوتاه و بلند عامه (رمانس‌های عام) است و اثر دارای آفریننده نامشخص است و اغلب از راه سنت نقل بازآفرینی شده، شخص محوری به سلامت از این آزمون عبور می‌کند. این مسیر مستقیم بوده و آزمون در آن پر از تنگناست. قهرمان با عبور از مسیر پیچ‌پیچ، به مسیر مستقیم بازمی‌گردد و به هدف خود می‌رسد. اما در تصاویر دوزخی که اغلب در انواع ادبی رسمی نظیر رمانس‌های خاص و یا آثاری روایی که پردازنده خاص دارند، دیده می‌شود، تصویر دوزخی است و شخص محوری در دام می‌ماند. این مسیر، تصویر هندسی شومی است بسیار تاریک و سیاه. موضوع و کنش توصیفی شخص محوری در چنین روایتی با مار «اوروبوروس»^۸ (ماری که دم خود را گاز گرفته)، گمراهی و تباهی را بازآفرینی می‌کند (ر.ک. فرای، ۱۳۷۷، ص. ۲۱۹).

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

جدول ۳: فرم بهشتی و دوزخی تصویر مرد آویزان

Table 3: The heavenly and infernal forms of the image of the hanging man

فرم بهشتی تصویر	فرم دوزخی تصویر
ادب آرمانی	ادب واقع‌گرا
هدف: تبشیر	هدف: انذار
<p>- فردی برای رسیدن به هدف (تزکیه، ازدواج، سلطنت، ثروت یا همگی) به تاریک‌جایی وارد می‌شود.</p> <p>- تاریک‌جای از بالا و پایین قرین خطر است.</p> <p>- با یاری راهنما و یا به‌دست آوردن شیء جادویی قهرمان در عبور از تاریک‌جای پیروز می‌شود و به هدف یا به مرحله بعد می‌رسد.</p> <p>- از چاه بیرون می‌رود و به مرحله نوین (مرحله بعد/هدف) می‌رسد.</p>	<p>- فردی از خطر می‌گریزد و به تاریک‌جای ناشناخته‌ای وارد می‌شود.</p> <p>- این مکان از بالا و پایین پر از خطر است.</p> <p>- در تاریک‌جای، فرد مشغول به اندک دلخوشی (چشیدن عسل) می‌شود.</p> <p>- به قعر چاه هبوط می‌کند.</p>

برخی این تصویر را تمثیل رمزی^۹ نامیده‌اند که نوعی از تمثیل است که در آن غرض و مقصود نویسنده در آن در هاله‌ای از ابهام هنری پیچیده و بیان می‌شود و غالباً به مدد رمزگذاری گوینده در متن ایجاد می‌شود؛ چنان‌که روح تمثیل به‌طور مستقیم در کلام ذکر نمی‌شود و برای مقصود گوینده، باید به تفسیر و تأویل تمثیل پرداخت. به‌بیانی دیگر، خواننده نقش مهمی در کشف معنا یا معانی اثر دارد (پورنامداریان، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۱؛ پارسانسب، ۱۳۹۰، ص. ۳۷-۳۹).

با این حال، به‌نظر می‌رسد بهتر است این تمثیل با توجه به کاربرد در ادب رسمی، در گروه حکایت تمثیلی^{۱۰} قرار داده شود؛ به این دلیل که این‌گونه، بیشتر اخلاقی است و با اشخاص غالباً انسانی بازسازی می‌شود و وقوع حوادث آن در عالم خارج ممکن

است و درس اخلاقی مطرح شده در طرح پارابل در سطح متعالی قرار دارد. در این مدل تمثیلی «قصد تعلیم» در آغاز یا پایان داستان یا حتی میانه آن به طور مستقل یا ضمن حکایت بیان می شود و حتی موضوع تمثیل نیز به نحوی بیان می شود (همان، ص. ۳۵).

در کلیله و دمنه، برزویه طبیب در پایان تمثیل می گوید:

پس من دنیا را به آن چاه پرآفت و مخافت مانند کردم؛ موشان سیاه و سپید و مداومت ایشان بر بریدن شاخه ها، به شب و روز که تعاقب ایشان بر فانی گردانیدن جانوران و تقریب آجال ایشان مقصور است و آن چهار مار را به طبایع که عماد خلقت آدمی است و هرگاه که یکی از آن در حرکت آید، زهر قاتل و مرگ حاضر باشد و چشیدن شهد و شیرینی آن به لذات این جهانی ... و اژدها را به مرجعی که به هیچ تأویل از آن چاره نتواند بود (منشی، ۱۳۸۶، صص. ۵۶-۵۷).

سنایی غزنوی برای این تمثیل در پایان روایت اغراضی برشمرده و «آن مرد» را مخاطب خود دانسته، «چاه» را دنیا، «افعی» را چهار طبع آدمی، «دو موش سیاه و سفید دژم» را شب و روز، «اژدها» را گور تنگ آدمی دانسته و «اشتر مست» را اجل و مرگ شمرده است (سنایی غزنوی، ۱۳۸۲، صص. ۴۰۸-۴۰۹). تمثیل زیدری و نراقی نیز روگرفتی از تمثیل برزویه طبیب و سنایی غزنوی است.

در الگوهای بودایی و هندی، اغراض تمثیل ذکر نشده است و می توان آن ها را در دسته «تمثیل رمزی» قرار داد. مدل یونانی، «اسطوره» است و از دل آن یک «آیین» زاده شده است؛ نوآموزان برای رسیدن به تعالی باید از غار تروفونیوس - که دالان تودرتویی است - عبور کنند. اقامت در این مکان یک روز طول می کشید و بازگشت از آن به معنای استجاب دعا و تعالی و تشریف است و ماندگاری در آن با مرگ و نابودی یکسان است. در الگوی تولستوی، مضمون از روایات کهن اخذ شده و بازآفرینی نوین

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار
در ساحت رمان رخ داده است. جدیدترین شکل ساخته‌شده از روی این مضمون
تمثیلی، کارکرد آن در نظام اقتصادی مدرن است.

۳-۴. نقد عصب - زیست‌شناختی بن‌مایه مرد آویزان

در نگرش عصب - زیست‌شناسی بر تصاویر تکراری آثار روایی، پیشینه رسوب عینیات
در ذهن انسان از نخستین لحظات شکل‌گیری حیات بررسی می‌شود. انسان
درخت‌نشین^{۱۱} یا غارنشین شکارچی^{۱۲} همواره از خطری (نابودی یا نقص عضو)
می‌هراسیده است. او در روی درخت یا در میان غارها و نقب‌ها، پنهان می‌شده، اما
حس «تعلیق» نزدیکی به مرگ و خطر را با خود داشته و آلام درونی خود را در
«خواب» یا «بیداری» با ابزاری (نقاشی بر در و دیوار غارها/ قصه‌پردازی) بازتاب
می‌داده است. این ساختار بصری یا شنیداری با جاذبه انواع هیجان‌ات انسانی (حذف‌ها)
درآمیخته بوده است. یکی از این تصاویر، «انسان آویزان» بوده که اساس تنهایی و ترس
او را بازسازی کرده است. در روایات مربوط به مرد آویزان، همه چیز از فرار از دست
بحرانی بیرونی آغاز می‌شود. اساسی‌ترین چیز در این میان «دردسر» است. گاهی این
دردسرها «معمولی» است و گاهی «هستی‌شناسانه». این دردسر فلسفی است و از یک
سو، «قرین بودن انسان به بحران‌های زیستی» (خطرهای انسانی و غیر آن) را بازسازی
می‌کند و از سوی دیگر، زنگ خطر گذار عمر و نزدیکی به «مرگ» را منعکس می‌سازد.
همین عنصر، جزء بنیادین قصه‌ها و جزء مشترک آنهاست که در نقد قصه از آن
به‌عنوان «فاجعه» یاد می‌کنیم و عبارت است از انواع «ترس» از افتادن (افتادن در چاه)،
گم شدن و گم کردن و یا ترس از نابود شدن یا نابودی به‌وسیله دیگری (انسانی
قوی‌تر، حیوانی نیرومندتر یا هیولایی سهمگین). این مضامین به‌طور ناخودآگاه، از
کودکی بشر در ذهن انسان وجود دارد.

این عنصر با «نفی امری» از سوی «بزرگ خانواده یا قبیله» (درگیری با حیوان نیرومندتر، تخطی از دستور بزرگ قبیله در ادوار ابتدایی و دستور افراد مقدس در ادوار نوتر) و در نتیجه رها کردن از قانون بقای خویش، انسان را به فاجعه جدیدی می‌کشاند، چنان‌که وی را ناچاراً به تاریک‌جایی پر از موجودات موذی و هیولاهای سوق می‌داده است. این یک «دستور زبان جهانی» برای تصویر مرد آویزان است.

این نوع تجربه از راه انتقال شفاهی، به دیگری (در زمان و مکان دیگر) منتقل می‌شده است. در توضیح این امر از دید عصب - زیست‌شناسان، شبکه‌های عصبی بزرگی که در مغز بوده، با ابزار سلول‌های خود یعنی «نورون‌های آینه‌ای»،^{۱۳} با دیدن یا شنیدن اعمال انجام شده یا عاطفه تجربه‌شده به وسیله خود یا دیگری، فعال می‌شود. علت مسری بودن وضعیت‌های ذهنی نیز همین بوده است. این نورون‌ها، مبنای توانایی انسان در راه‌اندازی «شبیه‌سازی»های داستانی نیرومند در مغز هستند. از سوی دیگر، وقتی فرد قصه‌ای را می‌شنود یا از طریق رسانه‌ای می‌بیند، به صورت جسمانی نیز بر وی اثر می‌گذارد (گاتشال، ۱۳۹۵، ص. ۹۱). بنابراین عجیب نیست که «حماسه‌ها را پیش از جنگ برای مبارزان نقل می‌کردند تا علاوه بر تأثیر ذهنی و روحی عمیق، جسم آن‌ها را تهییج کند (ر.ک. لوفلر دلاشوا، ۱۳۸۶، ص. ۶۳).

قصه‌های سراسر جهان درباره آدم‌ها (یا حیوانات شخصیت انسانی یافته) و مسائل آن‌هاست؛ آدم‌هایی که سخت در جست‌وجوی چیزی هستند؛ یا برای حفظ و نجات جان خود می‌کوشند؛ چنان‌که در داستان مرد آویزان مطرح است، اما در میان آن‌ها موانع بزرگی (چاه، جویدن دستاویز توسط موش‌ها سیاه و سپید، وجود ماران و نیش زنبوران) وجود دارد، و داستان‌ها، ماجرای عبور از موانع، برای رسیدن به خواسته‌هاست که با پرداخت بهایی به دست می‌آید.

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

تکرار عجیب روایات مرد آویزان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف و نیز در وجوه ادبی، فرهنگی و دینی، بازتاب شبیه‌سازی و پردازش مغزی خطرات هر دم نزدیک به وجود آدمی بوده که از ابتدای حیات او بر کرهٔ خاکی، وی را به سوی مرگ و نیستی سوق می‌داده است. در رابطه با تکرار نقل (شفاهی کهن و دیداری - شنیداری امروز)، رایانه‌شناسان بر این باورند که واکنش افراد به ماجرای داستان، از طریق نقل، دیدن فیلم‌ها و بازی‌های رایانه‌ای، بسیار شبیه واکنش آن‌ها به رویدادهای واقعی است. مغز عاطفی با اینکه می‌داند، قصه واقعیت ندارد، آن را مثل واقعیت پردازش می‌کند. احساسی که شخصیت اصلی تجربه می‌کند، مخاطب نیز تجربه می‌کند، زیرا آن بخش از مغز او که تحریک شده است در مغز مخاطب نیز تحریک خواهد شد (Wilson, 2005, p. 101). بنابراین، اگر کارکرد تکاملی قصه، دست‌کم تا حدی شبیه‌سازی معضلات بزرگ زندگی باشد، کسانی که مقدار زیادی قصه و داستان مصرف می‌کنند، باید نسبت به کسانی که مصرف نمی‌کنند، عملکرد اجتماعی بهتری داشته باشند. البته این توانایی وابسته با نوع کتابی که مردم می‌خوانند، سخت در ارتباط است. حاصل بحث اینکه قصه، نوعی «فناوری باستانی واقعیت مجازی» نیرومند است که معضلات بزرگ زندگی بشر را شبیه‌سازی می‌کند.

به جز بستر بیداری (خودآگاه)، در پیوند با فاجعهٔ آویزان‌شدگی در خواب (ناخودآگاه) نیز این سویه با همین ساختار عمل می‌کند. این بخش از بحث رویکرد عصب - زیست‌شناسی قصه، به فرایند خواب و ساخت قصه در آن به وسیلهٔ ذهن انسان مرتبط است. در این مورد، خواب شکلی از خود - درمانی است که به انسان کمک می‌کنند تا با اضطراب‌های زندگی در بیداری رویارو شود. لذا خواب‌ها پیام‌های رمزی از جانب «نهاد» انسان‌اند که روان‌کاوان می‌توانند آن را رمزگشایی کنند، برخلاف باور

هزاران ساله انسان که خواب‌ها را پیام‌های رمزی از دنیای ارواح می‌دانست که تنها قدیسان و شمن‌ها می‌توانند آن را رمزگشایی کنند (ر.ک. لوفلر دلاشوا، ۱۳۸۶، مقدمه). از منظر عصب - زیست‌شناسی تصویر و تصور «آویزان‌شدگی» در خواب‌های انسانی، به‌عنوان بستر ثانویه شبیه‌سازی مجازی، با ابزار امواج عاطفی نیرومند به‌ویژه «خشم» و «ترس» فرد را وادار می‌کنند که با مهاجمان خیالی بجنگد یا فرار کند. جنگیدن یا گریختن، قانون «آگاهی» در خواب دیدن است و این ماجرا در شب‌های متوالی، یکی پس از دیگری، اتفاق می‌افتد و تنها با وقفه‌های نادری از شادمانی خیالی تسکین‌بخش قطع می‌شود. از این‌رو، خواب‌ها دربردارنده انواع مخاطرات عاطفی و جسمانی است. تهدیدهای جسمانی، اجتماعی یا تهدید دارایی‌ها مهم‌ترین آن‌ها هستند. یک مطالعه عصب - زیست‌شناسی بر روی یک جمعیت گسترده از آسیایی‌ها، خاورمیانه‌ای‌ها و قبایل دورافتاده شکارگر-گردآورنده غذا، کودکان و بزرگسالان در سراسر جهان نشان می‌دهد که متداول‌ترین نوع خواب، «تعقیب شدن» یا «موردحمله قرارگرفتن» است. مضامین جهانی دیگر عبارت‌اند از: افتادن از ارتفاع، غرق شدن، گم شدن یا به‌دام افتادن، لخت بودن در منظر عمومی، مجروح شدن، بیمار شدن یا مردن و گرفتار یک فاجعه طبیعی یا مصنوعی شدن. نمادهای موجود در تصویر سقوط در گنجینه خودآگاه و ناخودآگاه انسانی، با توجه به فرهنگ سرزمین‌های مختلف جهان متفاوت است. بنابراین در حالی که در یک فرهنگ، شخصی از فیل خشمگین می‌گریزد (هند)، در فرهنگ دیگر از شتر مست می‌گریزد (ایران) و در دیگری از کشته شدن به دست پادشاه یا از گرگ (یونان و غرب).

در نتیجه، «ترس از فاجعه» با ذهنیت «تعلیق و آویزان‌شدگی» که بستر آزمون آن برای هر فردی، «خواب» یا «بیداری» است، به‌طور ذاتی در ذهن انسان، از گذشته تا

بن‌مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

حال وجود داشته و تنها در هر دوره با توجه به اشکال فرهنگی بازسازی روایی شده است. آنچه ژیلبر دوران (۱۹۲۱-۲۰۱۲م) آن را «تصویر تاریکی» خوانده و نورتروپ فرای (۱۹۱۲-۱۹۹۱م) از آن با عنوان «تصویر دوزخی» یاد کرده است، چیزی نیست به جز «هراس انسان در بیداری یا خواب از خطرات (مرگ)».

۵. نتیجه

«بن‌مایه مرد آویزان» در ادب عامه و رسمی جهان، از کهن‌ترین ادوار اساطیری تا دوران مدرنیته قابل ردگیری است و با توجه به کارکرد فردی یا اجتماعی، انواع ادبی متفاوتی را خلق و بازآفرینی کرده است. زیرساخت «هبوط» در این روایت، از اسطوره به اشکال نوتر متمایل شده است. در نتیجه، وجه اسطوره‌ای که در آن ایزدان در قالب راهنما، شخص محوری را جهت عبور از این تنگنا راهنمایی کرده‌اند، جای خود را به تبعیت شخص از اندیشه ناقص خویش داده و به سقوط او به کام مرگ منجر شده است. در نمادگرایی «آرمانی» این تصویر، دنیای ساخته‌شده برای شخص محوری، مکانی است که ایزدان و ایزدبانوان در آن سکنی دارند و به‌عنوان «یاریگر» در مسیر وی قرار می‌گیرند و مانع از هبوط او می‌شوند. این ساختار خاص مدل‌های عامه‌روایی است. حال آنکه، در نمادگرایی «واقعی»، دنیای ساخته‌شده برای شخص به صورتی ممثل می‌شود که اسارت و پریشانی سراسر زندگی فرد را پر کرده است. در نمونه‌های آرمانی، که خاص قصه‌های کوتاه و بلند عامه (رمانس‌های عامه) است و اثر دارای آفریننده نامشخص بوده و اغلب از راه سنت نقل بازآفرینی شده، شخص محوری به سلامت از این آزمون عبور می‌کند. این مسیر مستقیم بوده و آزمون در آن پر از تنگناست. قهرمان با عبور از مسیر پیچاپیچ به مسیر مستقیم بازمی‌گردد و به هدف خود

می‌رسد. اما در تصاویر واقعی، که اغلب در انواع ادبی رسمی نظیر رمانس‌های خاص و یا آثاری روایی که پردازنده خاص دارند، دیده می‌شود، شخص محوری در دام می‌ماند. دیگر اینکه، فرم شرقی و غربی این تصویر متفاوت است. در فرم غربی مانند نمونه یونانی، اسطوره به شکل‌گیری آیین منجر شده، اما در فرم شرقی که تصویر نوتر است و زیرساختی هندی دارد، بحث از جنبه تعلیمی اثر از بستر انذار مطرح است.

«تکرار تجربه‌اندوزی» در خواب و بیداری، از طریق بازسازی ادبی و هنری «فاجعه»، با ابزار روایات ادبی نظیر اسطوره، قصه، افسانه، رمانس، تمثیل، ضرب‌المثل، داستان، واقعیت مجازی و یا غیرروایی مانند آیین‌ها و آداب و رسوم در اندیشه انسانی در سه ساحت ذهنی (ذهن کودک، ذهن بزرگسال بی‌تجربه (انسان ابتدایی) و کودک درون)، حاکی از کندی «تکامل زیستی» نسبت به «تکامل فرهنگی» نوع انسان دارد.

پی‌نوشت‌ها

1. motif
2. archetype
3. Mnemosyne
4. hanging man/ hanged man (s)
5. Es/h/tavidos
6. verisimilitude
7. genre
8. Uroboros
9. allegory
10. parable
11. homo naldi
12. homo luzonensis
13. mirror neuro

بن مایه «مرد آویزان» در فرهنگ و ادب عامه و رسمی _____ سکینه عباسی و همکار

منابع

- الیاده، م. (۱۳۹۱). *اسطوره و واقعیت*. ترجمه م. صالح علامه. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه.
- الیاده، م. (۱۳۷۵). *اسطوره، رؤیا، راز*. ترجمه ر. منجم. تهران: انتشارات کتاب پارسه و نشر فکر روز.
- الیاده، م. (۱۳۸۷). *متون مقدس بنیادین از سراسر جهان*. ترجمه م. صالح علامه. تهران: فراروان.
- باقری، م. (۱۳۷۹). حکایت مرد آویزان در چاه (بررسی پیشینه یکی از تمثیلات کلیله و دمنه). *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز*، ۱۷۵ و ۱۷۶، ۱-۲۳.
- پارسانسب، م. (۱۳۹۰). *داستان‌های تمثیلی - رمزی فارسی به همراه مقدمه، گلچین قصه‌ها و تحلیل نمونه‌ها*. تهران: چشمه.
- پارسانسب، م. (۱۳۸۸). *بن مایه، تعاریف، گونه‌ها و کارکردها*. نقد ادبی، ۵، ۷-۴۰.
- تولستوی، ل. (۱۳۸۴). *اعتراف*. ترجمه ن. مجیدی. تهران: روزگار.
- خرندزی زیدری نسوی، ش. (۱۳۷۰). *نقشه‌المصدر*. تصحیح ا. یزدگردی. تهران: ویراد.
- داد، س. (۱۴۰۰). *فرهنگ اصطلاحات ادبی*. تهران: مروارید.
- رجب‌زاده، ه. (۱۳۷۴). *چنین گفت بودا*. تهران: اساطیر.
- ژینیو، ف. (۱۳۸۲). *ارداویراف‌نامه (حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه متن پهلوی)*. ترجمه و تحقیق ژ. آموزگار. تهران: معین و انجمن ایران‌شناسی فرانسه.
- سنایی غزنوی، ا. (۱۳۶۸). *حدیقه‌الحقیقه و شریعه‌الطریقه*. تصحیح مدرس رضوی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سنایی غزنوی، ا. (۱۳۸۲). *حدیقه‌الحقیقه و شریعه‌الطریقه*. تصحیح م. حسینی. تهران: انتشارات مرکز نشر دانشگاهی.
- عباسی، س. (۱۳۹۸). *بوطیقای قصه‌های بلند عامیانه فارسی (رومانس عام)*. تهران: روزگار نو.

- عظیمی، ع. (۱۳۵۵). شرح حال و آثار ابن مقفع. تهران: فرخی.
- عقیقی، ر. (۱۳۴۲). بهشت و دوزخ در آیین مزدیسنی (ارداویرافنامه). مشهد: انتشارات دانشگاه مشهد.
- فرای، ن. (۱۳۷۷). تحلیل نقد. ترجمه ص. حسینی. تهران: نیلوفر.
- فوکو، م. (۱۴۰۲). تاریخ جنون. ترجمه ف. دلیلی. تهران: هرمس.
- قرائتی، م. (۱۳۸۶). تفسیر قرآن کریم (آیات برگزیده). قم: دفتر نشر معارف.
- قرائتی، م و اسماعیل پور، م. (۱۳۹۸). قطره‌ای از دریای نماز. برگرفته از آثار محسن قرائتی. تهران: ستاد اقامه نماز.
- کزازی، م. (۱۳۸۸). برزویه طیب و آیین جین. ادبیات تطبیقی، ۱۰، ۲۰۵-۲۱۷.
- گاتشال، ج. (۱۳۹۵). حیوان قصه‌گو (چگونه قصه ما را انسان می‌کند؟). ترجمه ع. مخیر. تهران: نشر مرکز.
- لوفلر دلاشوا، م. (۱۳۸۶). زبان رمزی قصه‌های پری‌وار. ترجمه ج. ستاری. تهران: توس.
- مقدادی، ب. (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی. تهران: فکر روز.
- منشی، ن. (۱۳۸۶). کلیله و دمنه. تصحیح م. مینوی. تهران: امیرکبیر.
- مهابهارات (۱۳۸۵). ترجمه م.ر. جلالی نائینی. تهران: طهوری.
- نراقی، ا. (۱۳۸۹). معراج السعاده. قم: آل طه.
- نظامی گنجوی، ا. (۱۳۷۶). هفت پیکر. با تصحیح و حواشی ح. وحیددستگردی. با کوشش س. حمیدیان. تهران: قطره.
- همدانی، ا. (۱۳۹۸). نظریه ادبی؛ ادبیات و مسأله شناخت. تهران: صدای معاصر.

References

- Abbasi, S. (2018). *A storehouse of long Persian folk tales (general romance)*. 2nd edition. Rozger Nou Publications.
- Afifi, R. (1963). *Heaven and hell in the Mazdisana religion (Ardavirafnameh)*. Mashhad University Press.
- Azimi, A. (1979). *Biography and works of Ibn-Maqfa*. Farrokhi Publications.

- Bagheri, M. (2000). The story of the man hanging in the well (an examination of the background of one of the allegories of Kalilah and Damneh). *Journal of Faculty of Literature and Humanities of Tabriz University*, 175-176, 1-23.
- Boghossian, P. A. (2006). *Fear of knowledge: against relativism and constructivism*. Clarendon Press.
- Dad, S. (2021). *Dictionary of literary terms*. Morvarid Publishing House.
- Dundes, A. (2007). *The meaning of folklore (The analytical essays of Alan Dundes)*. Utah State University Press.
- Eliad, M. (1996). *Myth, dream, secret* (translated into Farsi by R. Monajjem). Ketab Parse Publishing House and Feker Rooz Publishing House.
- Eliadeh, M. (2007). *Fundamental sacred texts from all over the world* (translated into Farsi by M. Saleh-Allameh). Farrawan Publications.
- Eliadeh, M. (2011). *Myth and reality* (translated into Farsi by M. Saleh Allameh,). Parse Book Translation and Publishing Company.
- Foucault, M. (2023). *The history of madness* (translated into Farsi by F. Dalili). Hermes Publishing.
- Fry, N. (1998). *Critical analysis* (translated into Farsi by Saleh Hosseini). Nilufar Publications.
- Gatshall, J. (2015). *Storytelling animal (how does a story make us human)* (translated into Farsi by A. Mokhber). Central publishing house.
- Gineau, Ph. (2012). *Ardavirafnameh (lettering, transliteration and translation of Pahlavi text)* (translated into Farsi by J. Amozegar). Moin Publications and the French Iranian Studies Association.
- Hamdani, O. (2018). *Literary theory, literature and the problem of cognition*. Sedaye Maser Publications.
- Khorandzi-Zydri-Nasvi. Sh. (2000). *Naftha-al-Masdoor*. Virad Publications.
- Loeffler Delashv, M. (2006). *The coded language of Parivar tales* (translated into Farsi by J. Sattari). Tos Publishing.
- Monshi, N. (2007). *Kalileh and Damneh*. Amir Kabir.
- Moqdadi, B. (1999). *Dictionary of terms of literary criticism*. Feker Rooz Publications.
- Naraghi, A. (2009). *Meraj-al-Saadah*. Al-Taha Publications.
- Nizami-Ganjovi, E. (1997). *Haft-Peykar*. Hamidian Drop.
- Parsanasab, M. (2008). Subject, definitions, types and functions. *Literary Criticism Quarterly*, 5, 40-7.

- Parsansab, M. (2013). *Farsi allegorical stories, along with an introduction, anthology of stories and analysis of examples*. Cheshme Publishing House.
- Qaraeti, M. (2006). *Tafsir of the Holy Qur'an (selected verses)*. Ma'arif Publishing House.
- Qaraeti, M., & Ismailpour, M. (2018). *A drop from the sea of prayer, taken from the works of Mohsen Qaraeti*. Iqama Namaz headquarters.
- Rajab Zadeh, H. (1996), *Thus Said the Buddha*. Asatir Publishing House.
- Sanai Ghaznavi, M. (2003). *Hadiqah-al-Haqiqah and Sharia-al-Tariqa*. University Publishing Center Publications.
- Sanai-Ghaznavi, M. (1989). *Hadiqa-al-Haqiqah and Sharia-al-Tariqa*. University of Tehran Press.
- Sloan Wilson, D. (2005). *The literary animal: evolution and the nature of narrative*. North University Press.
- Thompson, S. (2020). *Motif index of folk literature: a classification of narrative element in foil tales, ballads, fabliaux, jest books and local legend*. Indiana University Press.
- Tolstoy, L. (2010). *Confession* (translated into Farsi by N. Majidi). Nash Roozer.
- Unknown. (2006). *Mahabharat* (translated into Farsi by M. Jalali-Naini). Tahoori Publications.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی